

Rafał Młyński

Uniwersytet Jagielloński

rafal.mlynski@uj.edu.pl

ORCID: 0000-0001-9069-0612

Anna Majewska-Tworek

Uniwersytet Wrocławski

anna.majewska-tworek@uwr.edu.pl

ORCID: 0000-0003-3997-5991

ANALIZA KONWERSACYJNA JAKO METODA BADAŃ LOGOPEDYCZNYCH W ZAKRESIE BILINGWIZMU POLSKO-OBCEGO

1. WSTĘP

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie analizy konwersacyjnej (dalej: AK) jako metody możliwej do stosowania w badaniach logopedycznych¹. W tekście zostaną omówione teoretyczne podstawy AK oraz przykłady jej wykorzystania w badaniach socjologicznych, psychologicznych i językoznawczych. Kolejny punkt stanowi zaprezentowanie badań logopedycznych opartych na AK² oraz propozycja posługiwania się nią w analizie dwujęzyczności u dzieci³. Pracę kończą wnioski oraz dalsze implikacje stosowania AK w logopedii. Artykuł dzieli się więc wyraźnie na dwie części,

---

¹ Niniejsza praca jest próbą zasygnalizowania, że AK znajduje zastosowanie w opisie spontanicznych zachowań werbalnych, czym interesuje się współczesna logopedia jako wielonurtowa dyscyplina naukowa. Dorota Rancew-Sikora pisze: „Analiza konwersacyjna (*conversation analysis*, CA) jest dziedziną, która powstała na przełomie lat 60. i 70. w ramach socjologii, a obecnie została zaadaptowana przez nauki o komunikacji i lingwistykę” (2007: 1). Charakterystykę zasad prowadzenia badań metodą analizy konwersacyjnej badaczka zaczyna od uwagi: „analiza konwersacyjna może być postrzegana jako technika badawcza, która mieści się w szerokiej kategorii badań terenowych”, i powołuje się na pracę Martyna Hammersleya i Paula Atkinsona (2000).

² Należy w tym miejscu przywołać badania w nurcie logopedycznej teorii interakcji, które są pokrewne względem AK: Grabias 2007; Michalik, Siudak, Pawłowska-Jaroń 2013.

³ Analiza ma charakter jakościowy, a nie – ilościowy. Z tego powodu nie wprowadzamy wskaźników związanych z tym drugim typem opisu. Powinien on zostać uwzględniony na kolejnym etapie badań.

z których każda ma swoje odrębne znaczenie. W pierwszej przywołujemy liczne zastosowania koncepcji AK w naukach społecznych i humanistycznych, jej rolę w eksponowaniu różnorodnych cech interakcji werbalnej. Druga część (analityczna) mogła powstać dzięki znajomości przez autorów różnych metod badania wypowiedzi mówionej, ze szczególnym uwzględnieniem AK. Przykłady analizy wypowiedzi dzieci bilingwalnych nie wyczerpują potencjału AK. Uwzględniony materiał językowy wymagał dodatkowo odwołania się do teorii badań nad mową bilingwalną, co poniżej czynimy.

Niniejszą publikację można wpisać w nurt metodologiczny prac logopedycznych. Logopedia ciągle się rozwija, badanych jest coraz więcej zjawisk bezpośrednio lub pośrednio związanych z rozumieniem logopedii jako nauki o biologicznych determinantach rozwoju i zaburzeń mowy (Grabias 2019). W tym kontekście Mirosław Michalik zwrócił uwagę na orientacje teoretyczno-metodologiczne wchodzące w granice logopedii jako nauki, tj. na lingwistykę mentalną i teorię interakcji językowej (2015: 43). Ten ostatni model jest szczególnie interesujący z perspektywy AK – interakcja językowa taka jak rozmowa może być badana z pozycji dyskursu zaburzonego oraz normatywnego⁴.

2. WYKORZYSTANIE AK W BADANIACH SOCJOLOGICZNYCH, PSYCHOLOGICZNYCH I JĘZYKOZNAWCZYCH

AK należy stosować w badaniach jakościowych, w których badacz dąży do uchwycenia doświadczeń, interakcji w naturalnym kontekście. Jak zauważyła Dorota Rancew-Sikora, „odkrywczy potencjał tej metody leży właśnie w tym, że zajmuje się ona detalami, które z perspektywy uczestników są zupełnie pozbawione znaczenia” (2007: 17). Przedmiotem badania jest sytuacja społeczna i relacje między uczestnikami konwersacji. Są one wyznaczone m.in. przez komunikację werbalną, którą można przetranskrybować i przedstawić w postaci tekstu (Jefferson 2004: 13–31; por. Selting, Auer, Barden 1998)⁵.

Badacze wykorzystujący AK w nurcie socjologicznym wskazują trzy obszary swojego zainteresowania. Ponieważ za główną kategorię analityczną uznają tzw. kolejkę

---

⁴ We współczesnych opisach komunikacji często zwraca się uwagę na cztery podstawowe rodzaje kontekstu, które jej towarzyszą: językowy (werbalny i niewerbalny), zadaniowy (sytuacyjny), kulturowy (środowiskowy) i interpersonalny (interakcyjny); por. Nęcki 1996: 100, 102–107. Jacek Warchala uznaje interakcyjność za bardzo ważną zasadę tworzenia wypowiedzi potocznych. Definiuje ją jako: „zależność wzajemną współwystępujących w akcie komunikacyjnym podmiotów, których aktywność polega na permanentnym definiowaniu i negocjowaniu sytuacji” (Warchala 2003: 255).

⁵ Jest to zadanie czasochłonne. Z tego powodu coraz częściej stosuje się automatyczną analizę danych przy pomocy odpowiednich programów cyfrowych. Warto podkreślić, że wynik takiej analizy także wymaga korekt.

(wypowiedź), pierwszy obszar obejmuje tzw. przejścia między kolejkami, czyli to, co pojawia się na granicy wypowiedzi dwóch różnych interlokutorów: „Chodzi o analizę przejść między kolejkami, nakładania się na siebie wypowiedzi, wzajemnego przerywania wypowiedzi przez rozmówców, sposobów wyrażania zgody i sprzeciwu (Ciołkiewicz 2012: 230). W drugim obszarze badań główną kategorią analityczną jest „ruch interakcyjny”, np. zaczepka, riposta, zaproszenie. Naukowców interesuje, jakimi „społecznymi działaniami wobec rozmówcy są poszczególne wypowiedzi lub ich fragmenty i z jaką spotykają się reakcją. Zaproszenie może spotkać się z przyjęciem lub odrzuceniem, zaś zaczepka z ripostą lub ze znaczącym jej brakiem” (Czyżewski, Piotrowski 2010: 259, za: Ciołkiewicz 2012: 230). Trzeci obszar poszukiwań dotyczy tematycznej organizacji rozmowy. Główną kategorią jest tu konstrukcja i konsekwencja tematyczna wypowiedzi (Ciołkiewicz 2012). W badaniach AK w nurcie socjologicznym bardzo zwraca się uwagę na kontekst. Badacze opisują, jak kontekst zewnętrzny determinuje pierwsze kroki konwersacyjne oraz w jaki sposób kolejne wypowiedzi w interakcji werbalnej tworzą kontekst dla nowych kolejek dialogowych. Dociekania o AK można znaleźć np. w pracach Rancew-Sikory (1993: 87–102; 2017: 349–372) czy Stachyry (2017: 55–66). Kontekst silnie determinuje przebieg każdej rozmowy. Podkreśla się przy tym, że nie jest niezmienny: „kontekst jest dynamiczny i badacze konwersacji nieufnie podchodzą do analiz strukturalnych rozmów, w których zakłada się istniejące uprzednio scenariusze” (Rancew-Sikora 2007, za: Bielecka-Prus 2012: 32). Mówcy mogą realizować scenariusze konwersacyjne typowe, przewidywalne dla danej sytuacji, ale równie często je przekształcają lub nawet całkowicie odrzucają i stosują scenariusze atypowe. Ta uwaga, sformułowana w badaniach socjologicznych, wzbudziła zainteresowanie przedstawicieli innych dyscyplin, zwolenników AK.

Badania psychologiczne wykorzystujące analizę konwersacyjną mieszczą się w ramach psychologii dyskursowej – PD (Edwards, Potter 2001). Stanowi ona jedną z odmian analizy dyskursu (obok chociażby krytycznej analizy dyskursu – KAD). PD jest wciąż na etapie kształtowania, jednak już można zauważyć kierunki jej przyszłego rozwoju. W kontekście niniejszego artykułu warto wskazać kierunek rozwijany przez Dereka Edwardsa i Jonathana Pottera. Wykazują oni, że informacje wynikające z analizy swobodnych zachowań werbalnych dają taką wiedzę o mówcach, której nie przynoszą tradycyjne badania psychologiczne. Dane pozyskane dzięki AK naturalnych rozmów Edwards i Potter stawiają więc wyżej niż informacje o pacjencie wynikające z eksperymentu czy innego tradycyjnego badania psychologicznego, np. z zastosowaniem wymyślonych materiałów tekstowych⁶. Doceniają i biorą na warsztat sesje terapeutyczne, potoczne rozmowy telefoniczne, doniesienia pra-

---

⁶ Następuje więc wyraźne uprzywilejowanie naturalnych danych mówionych i AK jako metody ich analizy (Edwards 2023: 22–36).

sowe, nagrania z telefonów zaufania, przesłuchania policyjne. Warto podkreślić, że w ramach PD za warte rozwijania uznaje się także badania nad indywidualnymi cechami mówienia, które wyróżniają uczestników analizowanych interakcji werbalnych (Edwards 2023: 37).

W językoznawstwie AK jest stosowana do badania interakcji zarówno werbalnych, jak i pisanych nieoficjalnych, które mają wiele cech oralnych (Zaśko-Zielińska 2021). Okazuje się przydatna też do dociekania różnic między stylami mówców o odmiennych rolach społecznych (Rutkowski 2015). AK na pewno stanowiła swoiste koło zamachowe badań nad mówionym wariantem języka. Długo były one obciążone metodologią stosowaną do analizy tekstów pisanych. Dzięki AK mogło skończyć się patrzeć na interakcyjną wypowiedź mówioną jak na tekst gorszej jakości od opracowanego, oficjalnego tekstu pisanego. Współcześnie tradycyjny zapis AK zastępuje się analizą cyfrową w programach do transkrypcji i anotacji danych mówionych (Majewska-Tworek, Zaśko-Zielińska 2020). Pozwala to na jeszcze większą koncentrację na indywidualnych cechach mówienia poszczególnych uczestników dialogów i polilogów⁷. Wydaje się więc, że AK była specyficzną forpocztą nowych badań nad mówionym wariantem języka, uwolnionych od perspektywy normatywnej. Do opisu niektórych cech mówionej interakcji werbalnej transkrypcja AK okazuje się wciąż wystarczająca (Młyński, Majewska-Tworek 2024).

3. AK A LOGOPEDIA

AK zaczęto wykorzystywać również w logopedii. Przegląd literatury, którego dokonano na potrzeby niniejszego artykułu, wskazuje, iż AK była stosowana w wielu badaniach nad afazją. Suzanne Beeke, Jane Maxim i Ray Wilkinson (2007) przedstawili AK jako instrumentarium przydatne w diagnozowaniu i terapii tego zaburzenia. W pracy Lisy Perkins (1995) pojawiła się kwestia użycia AK jako narzędzia do zbadania wpływu zaburzeń językowych na zdolność konwersacyjną. Za pomocą technik ilościowych i jakościowych dokonano analizy rozmów trzech osób z afazją z krewnymi i badaczką. Perkins skonkludowała, że tzw. zwroty konwersacyjne (ang. *turns at talking*) między afatykami a osobami zdrowymi są zależne od dzielonej przez nie wiedzy, zaburzeń afatycznych widocznych w trakcie rozmowy oraz indywidualnych stylów dyskursu. Wraz z Jenni Crisp i Davidem Walshawem zajęła się też mechanizmem wspólnych napraw konwersacji między osobami z afazją a ich partnerami (1999). Wyniki Crisp i Walshawa ukazały znaczne różnice między uczestnikami pod względem dokonywanych napraw, wyniki jakościowe natomiast potwierdziły, że

⁷ Indywidualne cechy mówienia, objawiające się w postaci pauz właściwych, wypełnionych typu *yyy*, powtórzeń, przeciągań, autokorekt, retardacji leksykalnych (*no, właśnie, jakby* itp.), łatwiej zaobserwować w zapisie cyfrowym (Majewska-Tworek 2014).

afazja staje się interakcyjnym wyzwaniem, przez co konieczne były naprawy. AK nie tylko jest narzędziem w diagnozie logopedycznej afazji, lecz także przydaje się w terapii logopedycznej. Potwierdziły to badania Larry'ego Bolesa przeprowadzone na pięciorgu dorosłych z afazją Broki (1997, 1998) którzy osiągnęli znaczne postępy w zakresie samonapraw dzięki zastosowaniu terapii z partnerami konwersacyjnymi (ang. *Conversation Partners Therapy*).

AK wykorzystywano nie tylko przy afazji, lecz także jako narzędzie w diagnozie różnicowej demencji i niepostępujących zaburzeń pamięci funkcjonalnej (Mirheidari i in. 2016). Kombinacją metodologii etnograficznej i AK posłużono się do oceny poziomu opieki nad osobami z demencją, co stanowiło przykład mikroanalizy socjologicznej (Chatwin, Ludwin, Latham 2022). Inne zagadnienia poruszane w kontekście AK i demencji to na przykład trudności interakcyjne podczas wprowadzania pacjentów w procesy psychoterapeutyczne (Sommerbeck 2006), zarządzanie tematami w trakcie konwersacji osób z zaburzeniem (Hall i in. 2018) oraz rola śmiechu jako zasobu interakcyjnego pacjentów (Wilson i in. 2007).

W odniesieniu do osób dorosłych warto wspomnieć też o pracy Stevena Blocha i Raya Wilkinsona (2011), która dotyczyła analizy diad konwersacyjnych osób z dyzartrią, ze szczególnym uwzględnieniem mechanizmu napraw w rozmowach ze zdrową osobą.

Metoda AK znalazła zastosowanie także w badaniach nad komunikacją osób z ASD. Muskett i in. zajęli się problemem „sztywności” zachowań dziecka z ASD w trakcie zabawy z dorosłym (2010), Penny Stribling i in. analizowali perseweratywne wypowiedzi chłopca z ASD (2009). Studium przypadku sześciolatniego dziecka z ASD można odnaleźć w pracy Catherine Geils i Jana Knoetzego – badacze analizowali za pomocą AK jego zachowania komunikacyjne, style interakcyjne oraz implikacje dla sukcesu i załamania komunikacyjnego między chłopcem z ASD a partnerami konwersacyjnymi (2008). AK może stać się również narzędziem diagnostycznym mowy dzieci z ASD, jeśli w analizie wyróżni się formuły podejmowania kolejek, np. pojedyncze słowa, frazy i zdania pojedyncze (Abbas i in. 2022).

AK wykorzystano również w badaniach nad rozmowami osób jękających się. Ciaran Acton (2004) zauważył, że rozpoczęcie kolejki przez osobę neurotypową powoduje u jękającej się presję na rozpoczęcie komunikatu tu i teraz. W innej publikacji (Tetnowski, Damico 2001) opisano dorosłego mężczyznę z niepełnością mowy, który unikał kontaktu wzrokowego z rozmówcą w momencie wystąpienia zająknięcia, co zostało zinterpretowane jako indywidualne zachowanie interakcyjne służące podtrzymaniu kolejki. Analiza konwersacji osób z dyzartrią o podłożu mózgowego porażenia dziecięcego wykazała, że przy użyciu AAC posługują się one seriami rzeczowników (Collins 1996), a w obliczu zakończenia kolejki mają problem z jej dalszym zastosowaniem (Collin, Markova, Murphy 1997). W obszarze badań nad dwujęzycznością pionierem w wykorzystywaniu AK był John Gumperz (1982),

jednak to Peter Auer spopularyzował tę metodę (1984, 1988). Przedmiotem badań jest dwujęzyczna konwersacja (*ang. bilingual conversation*), nazywana również *alternacją kodów* (*ang. code alternation*) lub *konwersacyjnym przełączaniem kodów* (*ang. conversational code switching*) (Georgalidou, Kaili, Celtek 2010: 318). Jak wskazują te pojęcia, głównym obiektem dociekań stało się zjawisko *code-switching* (przełączanie kodów – CS), rozpatrywane z perspektywy organizacji sekwencyjnej wyborów językowych (Wei 2002: 165).

4. METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH

W tej części zostaną przedstawione: cel i przedmiot badań, pytania badawcze, charakterystyka rozmówców, metody analizy oraz instrumentu zbierania danych.

Przedmiotem badań są rozmowy z dziećmi reprezentującymi dwujęzyczność polsko-angielską, natomiast celem badania jest identyfikacja i interpretacja zjawiska *code-switching* oraz cech uwzględnianych rozmów w ujęciu analizy konwersacyjnej. Szczegółowe pytania badawcze brzmią:

1. Jakie wzorce CS występują w mowie dzieci dwujęzycznych?
2. Jakie są cechy charakterystyczne wzorców CS?
3. Jakie strategie konwersacyjne można zidentyfikować w wywiadach z dziećmi?

Dane mówione zebrano za pomocą wywiadów nieustrukturyzowanych. Pierwszą rozmowę (19 minut, 5 sekund) przeprowadziła studentka filologii polskiej⁸ (K_2) z dziesięcioletnim chłopcem (M_1). Rozmowa odbyła się podczas spotkania w domu rodzinnym dziecka w Anglii. Dziecko od około 2. roku życia miało styczność z dwoma językami. Język polski był stale używany przez rodziców i znajomych rodziny, a język angielski zaczął się pojawiać w otoczeniu M_1 za pośrednictwem wypowiedzi starszego brata uczęszczającego do angielskiej szkoły. Po rozpoczęciu edukacji przez M_1 język nabyty (język angielski) stawał się stopniowo dominujący. Pozostałe rozmowy zostały przeprowadzone przez polsko-amerykańskiego logopedę (K_1) w szkole polonijnej w Chicago. Były one wstępem do badania logopedycznego i służyły nawiązaniu pozytywnego kontaktu z dziećmi. Odbyło się 6 takich rozmów (każda trwała około 4–5 minut) z dziećmi w przedziale wiekowym 7–12 lat. Wszystkie urodziły się w USA w rodzinach polskich imigrantów. Polszczyzna była dla nich językiem przyswajającym jako pierwszy. Pójście do szkoły sprawiło, że stała się kodem funkcjonalnie drugim i odziedziczonym.

Do identyfikacji i interpretacji CS użyto klasyfikacji Petera Auera (1995). Badacz wyróżnił cztery wzorce przełączania kodów w ramach pragmatyki i tzw. podejścia sekwencyjnego (*ang. the pragmatics of code-switching in sequential approach*).

⁸ Autorzy składają podziękowania pani Gabrieli Hordejuk za wzięcie udziału w badaniu.

1. Językiem konwersacji jest język A, po czym mówca 1 przełącza się na język B, który mówca 2 akceptuje, i dalsza rozmowa odbywa się w języku B.
2. Mówca 1 konsekwentnie używa języka A, mówca 2 używa kodu B. Po pewnym czasie rozbieżności mówca 2 przechodzi na język A i w nim kontynuowana jest rozmowa.
3. Mówca 1 i 2 równolegle używają języków A i B.
4. Mówca 1 i 2 rozmawiają ze sobą w języku A, w trakcie konwersacji pojawiają się leksykalne wtrącenia z języka B, co Auer nazywa również „transferem” (1995: 124–126).

5. AK W BADANIU LOGOPEDYCZNYM – BADANIA WŁASNE

Ze względu na specyfikę interakcji werbalnej⁹ w wywiadzie z dziesięcioletnim M_1 dominuje CS czwartego typu (por. wyżej). Przełączenia kodu występują wyłącznie w wypowiedziach głównego mówcy M_1. Prowadząca rozmowę K_2 zadaje pytania typu otwartego. Pyta o wakacje, święta, szkołę, kolegów, sport, filmy, książki. Wypowiedzi chłopca są długie i nie powodują interwencji K_2. Prowadząca wywiad, która jest dobrą znajomą całej rodziny, słucha uważnie i nie przerywa wypowiedzi chłopca. Czeka, aż wyczerpie on plan swojej wypowiedzi (tury). Sama mówi wyłącznie po polsku, jednakże milcząco akceptuje wtrącenia chłopca w języku angielskim (nie reaguje na nie w żaden sposób). Chłopiec wie, że jego wypowiedź jest nagrywana¹⁰. Rozumie sytuację i stara się jej sprostać. Stąd też prowadząca rozmowę nie ma kłopotu z aktywnością werbalną chłopca. Jednak na pewno sprzyjają jej pytania trafnie dopasowane do jego codziennych zajęć.

Stwierdzone w wypowiedziach M_1 przełączenie kodu wyczerpuje charakterystykę czwartego wzorca z typologii zaproponowanej przez Auera. Jest bowiem wprowadzane chwilowo, nie prowadzi do zmiany języka interakcji, dotyczy wyłącznie wypowiedzi jednego – w tym wypadku: głównego – mówcy. Charakteryzuje jego wypowiedź. Ponadto występowanie przełączania kodu nie zachęca do tego samego rozmówcy, której aktywność werbalna ogranicza się do zadawania wcześniej zaplanowanych pytań¹¹.

---

⁹ Rozmowa ma cechy wywiadu biograficznego. Prowadząca zadaje pytania, które mają zachęcić chłopca do jak najdłuższych samodzielnych wypowiedzi.

¹⁰ Zarówno chłopiec, jak i jego rodzice wyrazili zgodę na nagranie i wiedzieli, jak będzie ono wykorzystane – do wielokrotnego przetwarzania utrwalonych wypowiedzi do celów naukowych z zachowaniem anonimizacji metadanych.

¹¹ Trzeba też podkreślić, że prowadząca moderuje rozmowę w sposób naturalny, dopasowując pytania do etapu rozmowy i rozbudowanych wypowiedzi chłopca.

W badanej rozmowie przełączanie kodu – głównie w postaci wtrąceń – występuje z powodu braków leksykalnych. Wtrącenia pojawiają się w obrębie jednostki wypowiedzeniowej – nie przekraczają jej granic, co wyczerpuje ich cechy definicyjne. M_1 stosuje CS przede wszystkim w zakresie rzeczowników, co jest dowodem, że brakuje mu wyrazów nazywających elementy rzeczywistości pozajęzykowej, którą poznaje poprzez język angielski. Stwierdzone przykłady wyróżniają się różnym stopniem skomplikowania najbliższego otoczenia CS. Często angielskiemu wyrazowi wprowadzonemu do polskiej wypowiedzi towarzyszą wykładniki wahania różnego typu i o różnym stopniu natężenia.

- a) mają tak y: sześćdziesiąt pięć tak (.) stories
- b) on .hh ym grał w y: piłkę i był taki y:m tournament! i: kie- y:: ym on strzelał dużo
- c) musimy y::m (3) shower. i potem y:m nowe ciuchy nakładać
- d) i robimy y pierwszo tak musimy (3) ((cmoknięcie)) (.) stretch. i potem robimy strzelanie
- e) kiedy byliśmy na (6) y: (.) plane
- f) ((chrząknięcie)) idź- idziemy do (.) assemb- y assembly

W polskiej wypowiedzi chłopca występują także angielskie frazy. Są stosowane wtedy, gdy M_1 nie może znaleźć w swym repertuarze językowym syntetycznej formy leksykalnej; warto podkreślić: ani w polskim, ani angielskim. Trud aktualizacji środków językowych odzwierciedlają liczne cechy niewerbalne obecne w lewostronnym otoczeniu CS. Ponadto w przykładach g) i h) sama realizacja CS różni się tempem mówienia od reszty wypowiedzi – uległo ono wyraźnemu przyspieszeniu. Zmiana kodu w przykładzie g) spowodowała też zmianę tonu mówienia: fragment z CS wybrzmiał wyraźnie słabiej. Został wymówiony ciszej od reszty wypowiedzi.

- g) ukradły takie (.) rzeczy. y: (.) s:::- ((głośne wypuszczenie powietrza)) >°sacks of things recent stuff°<
- h) i potem .hh y: ym t- t- y: takie ludzie ym ((młaśnięcie)) y:: >byli mean to him<

Jednakże nie ma wątpliwości, że dominującym językiem rozmowy jest język polski. W żadnym fragmencie analizowanego tekstu nie następuje przełączenie interakcji na język angielski, co kazałoby poszukiwać interpretacji CS w innych typach wzorców podanych przez Auera.

W rozmowach polsko-amerykańskiego logopedy¹² (K_1) z dziećmi M_2, M_3, M_4, M_5, M_6 i M_7 również występował CS, a w jednym wypadku język polski

¹² Autorzy składają podziękowania pani mgr Agacie Guzek za wzięcie udziału w sesjach badawczych.

musiał zostać zastąpiony przez angielski (por. przykład n)). Zaprezentowane fragmenty dialogów wykazują koncentrację wokół tzw. schematu RRE (ang. *request – response – evaluation*) – typowego dla rozmowy dorosłego klinicysty z dzieckiem. W RRE inicjatorem rozmowy jest logopeda, który zadaje pytanie (*request*), następnie otrzymuje od dziecka odpowiedź (*response*) i na nią reaguje (*evaluation*) (Leahy 2004). Poniżej zostaną wskazane poszukiwane w rozmowach cechy związane z CS.

- i) K_1: co to jest?
 M_2: taki:: necklace
 K_1: taki necklace yhm (3.) lubisz go: ?

Przykład i) wpisuje się w czwarty wzorzec wyodrębniony przez Auera: logopeda pyta dziecko po polsku, ono odpowiada z użyciem wtrącenia leksykalnego. Logopeda dostosowuje się do wyboru rozmówcy i również dokonuje CS, by rozmowa mogła być kontynuowana. Jednak terapeuta nie rezygnuje z polszczyzny i zadaje w niej kolejne pytanie, ustanawiając ją podstawowym narzędziem komunikacji.

W przykładzie j) bazą jest język polski; chłopiec kontynuuje w nim swoją wypowiedź, jednak wyraźnie szuka w repertuarze językowym polskiego odpowiednika rzeczownika *plastyka*. Świadczą o tym przeciągnięcia oraz gest stukania palcami w blat stołu. Logopeda sygnalizuje możliwość zmiany kodu, co chłopiec czyni. Taka sekwencja wpisuje się w pierwszy typ według Auera.

- j) K_1: a jaki jest Twój ulubiony przedmiot w szkole?
 M_3: a:: (2.) wiem że tutaj y:: nie w tej szkole ale w: [K_1: w jakiejkolwiek szkole] a na przykład w mojej amerykańskiej a:: no (1.) na i y:: no ((stuka palcami w blat stołu)) (2.) malowanie?
 K_1: to możesz powiedzieć po angielsku
 M_3: y: arts

Fragment j) zawiera już formę naprawy – chłopiec do końca posługuje się polszczyzną, szuka w swoim repertuarze językowym słowa oznaczającego przedmiot szkolny. Nie jest pewny swojego wyboru, zauważa to jego rozmówca, który sugeruje CS, i wtedy pada nazwa zajęć w amerykańskiej szkole. Oprócz naprawy można wyodrębnić również strategię zabrania głosu (*turn taking*) przez logopedę w trakcie wypowiedzi dziecka (wypowiedź zapisana w nawiasie kwadratowym). Nie dzieje się to w tzw. pierwszym możliwym momencie (*first possible transition-relevance place*), czyli po zakończeniu wypowiedzi chłopca, tylko nakłada się na nią. Celem nie jest rywalizacja o głos, lecz chęć doprecyzowania postawionego pytania.

Za czwarty typ można uznać także kolejkę chłopca M_4, który – prawdopodobnie chcąc powiedzieć logopedzie, ile lat ma pies – użył angielskiego liczebnika. Do tej grupy można również zaklasyfikować sekwencję przedstawioną w przykładzie k).

k) K_1: A muffinek jest taki młody?

M_4: Nie ale jest taka mała a ale ale jest taka tak bardzo pawia hundred prawie

l) K_1: co tutaj mama (1.) sobie myśli?

M_6 : że: nie wiem a: wiem że to chyba z am: idę ask if if l o: wanna dog in the house (1.) coś

[K_1: chyba tak właśnie mama myśli no:]

M_6: takiego

M_6 dokonała wtrącenia całego zdania po angielsku, rozwiązując sobie tym samym kłopot ze sformułowaniem wypowiedzi po polsku. W rozmowie logopedy z dzieckiem polonijnym można zauważyć strategię nakładania się wypowiedzi – w zaprezentowanym przypadku K_1 potwierdza trafność wniosku dziewczynki. Szczególnie ciekawym przykładem są kolejkę w przykładzie m).

m) K_1: robisz jakieś sporty?

M_6: mama chce mnie zapisać na basketball

K_1: OOO::: bo dlatego a dlaczego (1.) na basketball?

Cechą pierwszej jest interferencja gramatyczno-leksykalna, natomiast w drugiej i trzeciej występuje wtrącenie leksykalne. Fragment m) jest przykładem występowania mowy bilingwalnej, co pozwala przypuszczać, że mamy do czynienia z wzorcem 3.

Zjawisko negocjacji językowej pomiędzy mówcami można zauważyć w poniższym fragmencie.

n) K_1: a jak masz na nazwisko?

M_7 (6.) ((stuka palcem w butelkę))

K_1: what's your last name?

M_7: (2.) K. ((podaje pełne nazwisko))

Logopeda zadał pytanie w języku polskim, jednak wymowna cisza i wykonywanie przez dziewczynkę gestu sugerującego zastanowienie skłoniło go do całkowitego przełączenia się na język angielski. Dopiero to spowodowało osiągnięcie sukcesu komunikacyjnego: dziecko podało swoje nazwisko. Ten przykład CS można interpretować jeden z wariantów typu 3.

6. WNIOSKI

Opracowanie materiału językowego zgodnie z zasadami stosowanymi w analizie konwersacyjnej pozwoliło dostrzec interesujące zjawiska w wypowiedziach badanych rozmówców. Jak zaznaczono we wstępie, przeprowadzona analiza stanowi punkt wyjścia do kolejnych, bardziej pogłębionych badań, nie jest natomiast całościowym opisem interakcji werbalnej. Analiza miała na celu określenie sposobów przełączania kodu przez dzieci bilingwalne w sytuacji dialogowej. Metoda opracowania danych językowych stosowana w nurcie AK pozwala odpowiedzieć na postawione wcześniej pytania badawcze, gdyż uwrażliwia badacza na szczegóły zachowania werbalnego w ramach każdej kolejki konwersacyjnej, w której występowały dość liczne przykłady CS. Natomiast do opisu typów CS konieczne było zastosowanie teorii powstałej w ramach badań nad bilingwizmem.

Większość przypadków CS odnosi się do czwartego typu u Auera, co jest wynikiem braków leksykalnych w języku polskim dzieci. Wyszczególniono również występowanie pierwszego i trzeciego typu CS, związanego z negocjacją językową między językiem polskim a angielskim i sygnałami, że dziecko preferuje w danym momencie język angielski (pytania badawcze numer 1 i 2). Zarejestrowane strategie konwersacyjne mówców to nakładanie się wypowiedzi oraz naprawa (pytanie badawcze numer 3).

Nawiązując do refleksji zawartej w części teoretycznej niniejszego tekstu oraz do fragmentów empirycznych, można dojść do wniosku, że AK jest metodą przydatną w badaniu mowy. Nadaje się do stosowania i przy normie rozwojowej, i przy nieprawidłowościach o różnej etiologii, np. związanych z zaburzeniami komunikacji językowej lub deficytach leksykalno-gramatycznych wynikających z przebywania w środowisku dwujęzycznym. Na potrzeby artykułu zostały przeanalizowane dwa typy wywiadów, co wpłynęło na uzyskanie różnych danych mówionych. Udało się dostrzec w nich odmienne cechy językowe mówców. Warto to uwzględnić przy planowaniu kolejnych badań. Biorąc pod uwagę rozwijanie się logopedii jako nauki, zasadne jest wykorzystywanie różnych metodologii. Metoda AK eksponuje wartość danych jakościowych, możliwość ich opisu i ścisłej interpretacji, co może stanowić podstawę do badań kontrastywnych różnego typu, jeśli korpus danych mówionych będzie odpowiednio zrównoważony.

Bibliografia

- Abbas, I. i in. 2022. Conversation analysis: a methodology of diagnosing autism. *Global Language Review* 7 (2), s. 1–12.
- Acton, C. 2004. A conversation analytic perspective on stammering: some reflections and observations. *Stammering Research* 1 (3), s. 249–270.
- Angrosino, M. 2010. *Badania etnograficzne i obserwacyjne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Atkinson, M.J., Heritage, J. 1984. *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Auer, P. 1988. *A conversation analytic approach to codeswitching and transfer*. W: *Code switching: anthropological and sociolinguistic perspectives*, red. M. Heller, s. 187–214. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Auer, P. 1995. *The Pragmatics of Code-switching: A Sequential Approach*. W: *One Speaker, Two Languages: Cross-disciplinary Perspectives on Code-switching*, red. M. Lesley, M. Pieter, s. 115–135. Cambridge: Cambridge University Press.
- Auer, P. 1984. *On the meaning of conversational code-switching*. W: *Interpretive sociolinguistics*, red. P. Auer, A. di Luzio, s. 87–108, Tübingen: Narr.
- Beeke, S., Maxim, J., Wilkinson, R. 2007. Using conversation analysis to assess and treat people with aphasia. *Seminars in Speech and Language* 28 (2), s. 136–147.
- Bielecka-Prus, J. 2012. Problem kontekstu w teoriach komunikowanie społecznego. *Studia Socjologiczne* 1 (204), s. 19–37.
- Bloch, S., Wilkinson, R. 2009. Acquired dysarthria in conversation: identifying sources of understandability problems. *International Journal of Language & Communication Disorders* 44 (5), s. 769–783.
- Boles, L. 1997. Conversation analysis as a dependent measure in communication therapy with four individuals with aphasia. *Asia Pacific Journal of Speech, Language and Hearing* 2 (1), s. 43–61.
- Boles, L. 1998. Conversation discourse analysis as a method for evaluating progress in aphasia: a case report. *Journal of Communication Disorders* 31 (3), s. 261–274.
- Chatwin, J., Ludwin, K., Latham, I. 2022. Combining ethnography and conversation analysis to explore interaction in dementia care settings. *Health Expectations* 25 (5), s. 2306–2313.
- Ciołkiewicz, P. 2012. Obiektywizm jako kapitał symboliczny w polu dziennikarskim. Przyczynek do analizy dyskursu dziennikarstwa. *Studia Socjologiczne* 1 (204), s. 225–243.
- Collins, S. 1996. *Referring expressions in conversations between aided and natural speakers*. W: *Augmentative and Alternative Communication: European perspectives*, red. S. von Tetzchner, M. Jensen, s. 89–100. Londyn: Whurr.
- Collins, S., Markova, I., Murphy, J. 1997. Bringing conversations to a close: The management of closing in interactions between AAC users and ‘natural’ speakers. *Clinical Linguistics and Phonetics* 11 (6), s. 467–493.
- Czyżewski, M., Piotrowski, A. 2010. *Spór o AIDS, czyli kto panuje w dyskursie o moralności*. W: *Cudze problemy. O ważności tego, co nieważne. Analiza dyskursu publicznego w Polsce*, red. M. Czyżewski, K. Dunin, A. Piotrowski, s. 253–309. Warszawa: WAIIP.
- Dębski, R. 2022. *Analiza konwersacyjna* (manuskrypt udostępniony przez autora, niepublikowany). Kraków.
- Edwards, D. 2023. Psychologia dyskursowa. *Przegląd Socjologiczny* 72 (2), s. 17–42.
- Edwards, D., Potter, J. 2001. *Discursive psychology*. W: *How to analyse talk in institutional settings: A casebook of methods*, red. A. McHoul, M. Rapley, s. 12–24. London – New York: Continuum International.
- Freebody, P. 2003. *Qualitative research in education: interaction and practice*. Londyn – Thousand Oaks – New Delhi: Sage.
- Frei, R. 2012. *Analiza konwersacyjna – zarys metody*. W: *Via Communicandi. Studia z antropologii komunikacji i epistemologii społecznej*, red. B. Sierocka, s. 35–51. Wrocław: Atut.
- Garfinkel, H. 2007. *Studia z etnometodologii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Geils, C., Knoetze, J. 2008. Conversations with Barney: a conversation analysis of interactions with child with autism. *South African Journal of Psychology* 38 (1), s. 200–204.

- Georgalidou, M., Kaili, H., Celtek, A. 2010. Code alternation patterns in bilingual family conversation: a conversation analysis approach. *Journal of Greek Linguistics* 10 (2), s. 317–344.
- Gibbs, G. 2011. *Analizowanie danych jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grabias, S. 2007. *Język, poznanie, interakcja*. W: *Język, interakcja, zaburzenia mowy. Metodologia badań*, red. T. Woźniak, A. Domagała, s. 355–377. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Grabias, S. 2019. *Język w zachowaniach społecznych. Podstawy socjolingwistyki i logopedii*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Gumperz, J. 1982. *Discourse Strategies*. Cambridge: University Press.
- Hall, K. i in. 2018. Familiar communication partners' facilitation of topic management in conversations with individuals with dementia. *International Journal of Language & Communication Disorders* 53 (3), s. 564–575.
- Jefferson, G. 2004. *Glossary of transcript symbols with an introduction*. W: *Conversation Analysis. Studies from the First Generation*, red. G. Lerner, s. 13–31. Amsterdam: Benjamins.
- Jura, J., Nykiel, R., Żelazo, K. 1997. „Tu jest pełna zgoda”. *Puls dnia – analiza przypadku*. W: *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*, red. M. Czyżewski, S. Kowalski, A. Piotrowski, s. 375–415. Kraków: Aureus.
- Kawecki, I. 1996. *Etnografia i szkoła*. Kraków: Impuls.
- Konarzewski, K. 2000. *Jak uprawiać badania oświatowe. Metodologia praktyczna*. Warszawa: WSiP.
- Majewska-Tworek, A. 2014. *Niepłynność wypowiedzi w oficjalnej odmianie polszczyzny. Propozycja typologii*. Wrocław: Quaestio.
- Majewska-Tworek, A., Zaśko-Zielińska, M. 2020. Funkcjonalny opis transkrypcji jako wstępnego etapu analizy danych mówionych. *Oblicza Komunikacji* 12, s. 47–62.
- Michalik, M. 2015. *Transdyscyplinarność logopedii – między metodologiczną koniecznością a teoretyczną utopią*. W: *Metodologia badań logopedycznych z perspektywy teorii i praktyki*, red. S. Milewski, K. Kaczorowska-Bray, s. 32–46. Gdańsk: Harmonia.
- Michalik, M., Siudak, A., Pawłowska-Jaroń, H. red. 2013. *Interakcyjne uwarunkowania rozwoju i zaburzeń mowy*. Kraków: Collegium Columbinum.
- Mirheidari, B. i in. 2016. Diagnosing people with dementia using automatic conversation analysis. *Interspeech*, s. 1220–1224.
- Młyński R., Majewska-Tworek, A. 2024. Typy i funkcje przełączania kodu językowego (*codeswitching*) w wywiadzie z dzieckiem bilingwalnym. *Prace Językoznawcze* 2 (w druku).
- Muskett, T. i in. 2010. Inflexibility as an interactional phenomenon: using conversation analysis to re-examine a symptom of autism. *Clinical Linguistics & Phonetics* 24 (1), s. 1–16.
- Nęcki, Z. 1996. *Komunikacja międzyludzka*. Kraków: Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu.
- Perkins, L. 1995. Applying conversation analysis to aphasia: clinical implications and analytics issues. *European Journal of Disorders of Communication* 30 (3), s. 372–383.
- Perkins, L., Crisp, J., Walshaw, D. 1999. Exploring conversation analysis as an assessment tool for aphasia: the issue of reliability. *Aphasiology* 13 (4–5), s. 259–281.
- Rancew-Sikora, D. 2017. *Analiza konwersacyjna audycji radiowej poświęconej coachingowi*. W: *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*, red. M. Czyżewski, M. Otrócki, T. Piekot, J. Stachowiak, s. 349–372. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Sedno.
- Rancew-Sikora, D. 2007. *Analiza konwersacyjna jako metoda badania rozmów codziennych*. Warszawa: Trio.

- Rancew-Sikora, D. 1993. Reguły wyrażania ocen przez uczestników rozmowy. Wybór badań z analizy konwersacyjnej. *Studia Socjologiczne* 3–4, s. 87–101.
- Rutkowski, M. 2015. Elementy formalne i nieformalne w rozmowach urzędowych. *Socjolingwistyka* 29, s. 135–148.
- Selting, M., Auer, P., Barden, B., i in. 1998. Gesprächsanalytisches Transkriptionssystem (GAT) [A System for Transcribing Talk-in-Interaction]. *Linguistische Berichte* 173, s. 91–122.
- Sommerbeck, L. 2006. Udenfor Terapeutisk Rækkevidde? Introduktion til Præ-Terapi. *Psykolog Nyt* 60 (8), s. 12–20.
- Stachyra, G. 2017. Komunikowanie emocji w nocnych rozmowach radiowych w świetle paradygmatu analizy konwersacyjnej. *Forum Lingwistyczne* 4, s. 55–66.
- Stribling, P., Rae, J., Dickerson, P. 2009. Using conversation analysis to explore the recurrence of a topic in the talk of a boy with an autism spectrum disorder. *Clinical Linguistics & Phonetics* 23, s. 555–582.
- Tetnowski, J., Damico, J. 2001. A demonstration of the advantages of qualitative methodologies in stuttering research, *Journal of Fluency Disorders* 26 (1), s. 17–42.
- Tomaszewski, T. 1963. *Wstęp do psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Warchala, J. 2003. *Kategoria potoczności w języku*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wei, L. 2002. What do you want me to say? On the conversation analysis approach to bilingual interaction. *Language in Society* 31, s. 159–180.
- Wilson, B. 2007. The use of conversational laughter by an individual with dementia. *Clinical Linguistics & Phonetics* 21 (11–12), s. 1001–1006.
- Zaśko-Zielińska, M. 2021. *Autorstwo prywatnej korespondencji mailowej w świetle analizy konwersacyjnej oraz umiejętności edycji tekstu elektronicznego*. Online: <https://www.kwartalnikiustitia.pl/autorstwo-prywatnej-korespondencji-mailowej-w-swietle-analizy-konwersacyjnej-oraz-umiejtnosci-edycji-tekstu-elektronicznego,11710/4> [dostęp: 23.01.2023].

Conversation analysis as a speech-language research method in Polish-foreign bilingualism studies

Summary

The article concerns conversation analysis (CA) as a method derived from sociology, and also used and developed in psychology, linguistics, and speech and language therapy. The article aims at presenting the potential of the method in describing various types of verbal interactions. The text presents the use of CA to explore the dialogic abilities of bilingual children. The authors study code switching (CS) patterns occurring in bilingual children's speech, the features of these patterns, and conversational strategies that appear in interviews with children. It was found that CS is closely linked to lexical deficits in Polish. The features of conversational negotiation were noticed when using English. Moreover, due to deficiencies in the Polish linguistic repertoire, the speakers used repairs, and the statements of the interlocutors would often overlap.

Keywords: qualitative research – research methodology – verbal interaction – bilingual child – code switching – conversation analysis.

Adj. Marta Falkowska